

Ηθική και νεοτερικότητα στον Μαξ Βέμπερ

Εξαιρετικά πλούσιο και επίκαιρο ΤΟ έργο του Μαξ Βέμπερ μας προσφέρει ένα πλήθος υποθέσεων και παρατηρήσεων που συνιστά, σε αδρές γραμμές, μια περιεκτική διάγνωση των σχέσεων μεταξύ ηθικής και νεοτερικότητας. Σ' αυτήν τη σύντομη εργασία δε θα ασχοληθούμε με την υπόθεση του Βέμπερ για το ρόλο της προτεσταντικής ηθικής του εγκόσμιου ασκητισμού στη διαδικασία γέννησης του καπιταλισμού, αλλά θα επιχειρήσουμε να ανασυγκροτήσουμε τις παρατηρήσεις του για τις —εξαιρετικά πολύπλοκες— σχέσεις της ηθικής της αδελφосύνης με τη μοντέρνα κοινωνία και κουλτούρα.

Ι. Στις *Ενδιάμεσες Παρατηρήσεις*¹ των μελετών της κοινωνιολογίας της θρησκείας, όπως και στο έργο του *Οικονομία και Κοινωνία*,² ο Βέμπερ διερευνά τη «στάση» της θρησκευτικής ηθικής της αδελφосύνης απέναντι στις σφαίρες της μοντέρνας κοινωνίας, δηλαδή την οικονομία, την πο-

1. «Zwischenbetrachtung» είναι ο τίτλος της πρωτότυπης μελέτης που δημοσιεύτηκε το 1915. Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, Tübingen, 1922-23, τ. I, σσ. 436-473. Ο τίτλος της αγγλικής μετάφρασης, που χρησιμοποιούμε εδώ, είναι «Religious Rejections of the World and Their Directions», στο, H. H. Gerth και C. Wright Mills (επιμ.), *From Max Weber. Essays in Sociology*, London, 1948, σσ. 323-359.

2. Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehenden Soziologie*, Tübingen, 1956. Χρησιμοποιούμε την αγγλική έκδοση σε μετάφραση των Günter Roth και Klaus Wittich, *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*, Los Angeles and London, Berkeley, 1978.

λιτική, τον έρωτα, την τέχνη και, τέλος, την επιστήμη. Οι παρατηρήσεις του Βέμπερ παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι δεν αφορούν μόνο θρησκευτικές, αλλά και θύραθεν εκδοχές της ηθικής της αδελφότητας. Κατά τη γνώμη μας, αυτά τα κείμενα αποκαλύπτουν μια ακόμη πτυχή της θεωρητικής συναναστροφής του Βέμπερ με το σοσιαλισμό. Γενικότερα, πιστεύουμε πως αποτελούν τον καρπό του διαλόγου του με κοινωνικά και πνευματικά ρεύματα της εποχής του, όπως τον ειρηνισμό, τον επαναστατικό συνδικαλισμό και τον ουτοπικό σοσιαλισμό, που υποστήριζαν κοσμικές εκδοχές της ηθικής της αδελφότητας. Θα πρέπει να σημειώσουμε, ότι στον κύκλο του Βέμπερ στη Χαϊδελβέργη ανήκαν, μεταξύ άλλων, ο νεαρός Λούκατς και ο Ερνστ Μπλοχ, που εκείνη την περίοδο ενστερνίζονταν μία μορφή σοσιαλισμού με σωτηριολογικές και ρομαντικές αποχρώσεις. Στη βιογραφία του συζύγου της, η Μ. Βέμπερ περιγράφει τον Λούκατς ως ένα νέο «που τρέφει εσχατολογικές ελπίδες για τον ερχομό ενός νέου Μεσσία» και που θεωρεί «ένα κοινωνικό καθεστώς στηριγμένο στην ηθική της αδελφότητας ως προϋπόθεση της λύτρωσης».³ Πράγματι, η σύνθεση θρησκευτικών-σωτηριολογικών και σοσιαλιστικών ιδεών φαίνεται πως χαρακτηρίζει τις θεωρητικές ανησυχίες του νεαρού Λούκατς. Όπως σημειώνει ο Λεβύ (Löwy) «πρόθεση του Λούκατς φαίνεται να είναι η συγχώνευση του Θεού και της κοινότητας σε μία θρησκευτική συλλογικότητα που θα αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη άρνηση της σύγχρονης ατομικιστικής, αστικής κοινωνίας που στηρίζεται στον ορθολογιστικό, υπολογιστικό εγωισμό».⁴

Έτσι λοιπόν, πιστεύουμε πως δε θα παρερμηνεύαμε τον Βέμπερ αν υπο-

3. M. Löwy, «Επαναστατικός Ρομαντισμός και Μυστικιστικός Μεσσιανισμός στο νεαρό Λούκατς (1910-1919)», σ. 36, στο, M. Löwy, *Μαρξισμός και Επαναστατικός Ρομαντισμός*, μτφρ. Σ. Στάβερης, Αθήνα, 1985. Βλ. επίσης, Lawrence Scaff, *Fleeing the Iron Cage: Culture, Politics and Modernity in the Thought of Max Weber*, Berkeley, Los Angeles, London, 1989. Ο Σκαφ επιχειρεί, επιτυχώς κατά τη γνώμη μας, να εντάξει το έργο του Βέμπερ στον κοινωνικοπολιτικό και πνευματικό περίγυρο της εποχής του κι έτσι φωτίζει ανεξερεύνητες ως τώρα πτυχές του έργου του.

4. M. Löwy, «Επαναστατικός Ρομαντισμός», ό.π., σ. 37.

στηρίζαμε ότι τα κείμενά του αυτά αποτελούν, *inter alia*, απόπειρες ανάλυσης των σχέσεων ορισμένων ηθικοπρακτικών περιεχομένων του σοσιαλισμού με τη μοντέρνα κοινωνία. Η μερική ταύτιση θρησκευτικής και σοσιαλιστικής ηθικής δε θα πρέπει να μας εκπλήσσει, αφού αμφότερες, κατά τον Βέμπερ τουλάχιστον, προασπίζουν εκδοχές της ηθικής της αδελφότητας. Άλλωστε, ο Βέμπερ πολλές φορές ρητά ταυτίζει τις δύο αυτές ηθικές και εντοπίζει τα κοινά προβλήματα τους, όπως και την κοινή στάση τους σε κρίσιμα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα της εποχής του.⁵

Αρχικά, θα αναφερθούμε, εν συντομία, σε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της ηθικής της αδελφότητας και, στη συνέχεια, θα περιγράψουμε τη συγκρουσιακή σχέση που εντοπίζει ο Βέμπερ μεταξύ της ηθικής της αδελφότητας και της νεοτερικότητας. Στο τελευταίο μέρος της εργασίας μας, θα επιχειρήσουμε να δείξουμε ποια ήταν η στάση του Βέμπερ απέναντι στην ηθική της αδελφότητας, αλλά και απέναντι στη γενικότερη κατάσταση της ηθικής στη νεοτερικότητα.

II. Η ηθική της αδελφότητας αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο του ηθικού πυρήνα των σωτηριολογικών θρησκειών. Είναι αλήθεια ότι ο Βέμπερ δεν αναλύει επαρκώς και εκτενώς το περιεχόμενό της. Εν τούτοις, οι αναλύσεις του κάνουν σαφές ότι αυτό που τον ενδιαφέρει περισσότερο είναι η «εξελιγμένη» μορφή αυτής της ηθικής, δηλαδή η *οικουμενιστική* ηθική της αδελφότητας. Όπως σημειώνει, η γέννηση της έννοιας της οικουμενικής αγάπης γίνεται δυνατή από τη στιγμή που οι πολιτικές και εθνικές κοινότητες έχουν αναμειχθεί, και οι θεοί έχουν αποδεδμευθεί από τη στενή σύνδεσή τους με συγκεκριμένους πολιτικούς οργανισμούς κι έτσι πλέον καθίστανται καθολικές ή οικουμενικές δυνάμεις.⁶ Έτσι, οι σωτηριολογικές θρησκείες υπερβαίνουν κάθε τοπικισμό και κάθε μερικότητα, και συλλαμ-

5. Βλ. M. Weber, «Politics as a Vocation», στο, *From Max Weber*, ό.π., σσ. 77-128, (βλ. ελληνική έκδοση, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, μτφρ. Μ. Κυπραίος, Αθήνα, γχ.), M. Weber, *Economy*, ό.π., τ. I σσ. 153-4, όπως και την επιστολή του Βέμπερ προς τον Μίχελς που παρατίθεται στο, L. A. Scaff, *Fleeing*, ό.π., σ. 97.

6. M. Weber, *Economy*, ό.π., τ. I, σ. 580.

βάνουν την έννοια της ανθρωπότητας, του ανθρώπου καθ' αυτόν. Για πρώτη φορά λοιπόν, η «ουσία» του κάθε συγκεκριμένου ατόμου δεν έγκειται στο ότι αποτελεί μέλος μιας κοινότητας ή φυλής ή στο ότι πιστεύει σε ένα συγκεκριμένο θεό. Αυτό που συνιστά κατά κύριο λόγο την «ουσία» του είναι το «γεγονός» ότι ανήκει στην ανθρωπότητα.

Σύμφωνα λοιπόν με την οικουμενιστική ηθική της αδελφότητας, όλες οι ανθρώπινες σχέσεις πρέπει να ρυθμίζονται από την αρχή της αγάπης. Αυτή πλέον δεν αφορά μόνο στις σχέσεις με τον ομόπιστο, τον ομοεθνή ή το συγγενή, αλλά πρέπει να ρυθμίζει τις σχέσεις μας με όλη την ανθρωπότητα. Η ηθική της αδελφότητας, όπως παρατηρεί ο Βέμπερ, οδηγεί στο κοινωνικό επίπεδο σε μια μορφή κομμουνισμού μεταξύ αδελφών και στο ατομικό επίπεδο στη στάση της φιλανθρωπίας, της ευσπλαχνίας και της αγάπης προς τον πλησίον, τον άνθρωπο και εν τέλει τον εχθρό.⁷

IIIα. Ποιες είναι όμως οι σχέσεις της ηθικής της αδελφότητας με τις σφαίρες της κοινωνίας; Όσον αφορά στη σφαίρα της οικονομίας, ο Βέμπερ διαπιστώνει ότι, σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες, οι σχέσεις της με την ηθική της αδελφότητας είναι τεταμένες. Στη νεωτερικότητα όμως, η ένταση μεταξύ των σφαιρών κορυφώνεται, έτσι ώστε να μπορούμε να κάνουμε λόγο για σχέσεις εχθρότητας και σύγκρουσης μεταξύ των οικονομικών πρακτικών και των αξιωμάτων της ηθικής της αγάπης.

Κατ' αρχάς, από τη σκοπιά αυτής της ηθικής, η μοντέρνα καπιταλιστική οικονομία είναι βαθύτατα ανορθολογική. Αυτή άλλωστε η ανορθολογικότητα του καπιταλισμού, σημειώνει ο Βέμπερ, αποτελεί και το στόχο της σοσιαλιστικής κριτικής που καταδικάζει την καπιταλιστική κοινωνία ως μία απάνθρωπη μορφή ζωής ριζικά ξένη προς τα ιδεώδη της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ισότητας.⁸ Όμως, τα ζητήματα αυτά δεν αποτελούν το επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Βέμπερ. Πρόθεσή του είναι ο εντο-

7. M. Weber, «Religious», ό.π., σ. 330.

8. M. Weber, *Economy*, ό.π., τ. I, σ. 111. Βλ. επίσης, Roger Brubaker, *The Limits of Rationality, An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber*, London, 1984, σσ. 4,38.

πισμός των βαθύτερων αιτιών της «ηθικής ανορθολογικότητας της οικονομίας».

Το χαρακτηριστικό του μοντέρνου καπιταλισμού που προκαλεί τη σύγκρουσή του με την ηθική της αδελφότητας είναι ο απρόσωπος χαρακτήρας των οικονομικών πρακτικών. Κατά τον Βέμπερ, η αποπροσωποποίηση των οικονομικών σχέσεων τις καθιστά ανεπίδεκτες ηθικής ρύθμισης. Οι συναφείς παρατηρήσεις του Βέμπερ επιτρέπουν πολλές ερμηνείες —εν τούτοις νομίζουμε ότι μπορούμε να εντοπίσουμε δύο, τουλάχιστον, σημαντικές όψεις του απρόσωπου χαρακτήρα των οικονομικών σχέσεων.

Ο Βέμπερ ονομάζει προσωπική την κοινωνική σχέση που μπορεί να ρυθμιστεί από τις βουλήσεις των ατόμων.⁹ Έτσι, αφού η προσωπική σχέση καθορίζεται από τις ατομικές βουλήσεις, μπορεί να ρυθμιστεί από ηθική άποψη σύμφωνα προς τις αξίες και τις αρχές που ενστερνίζονται οι δρώντες. Ακριβώς τα αντίθετα ισχύουν για την απρόσωπη κοινωνική σχέση. Αυτή είναι ανεξάρτητη από τις βουλήσεις των δρώντων και δε μπορεί να ρυθμιστεί ηθικά.

Με αυτή την έννοια, οι οικονομικές σχέσεις στον καπιταλισμό είναι απρόσωπες. Όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά ο Βέμπερ:

(...) η σημερινή καπιταλιστική οικονομική τάξη είναι ένας απέραντος κόσμος, μέσα στον οποίο γεννιέται το άτομο, και παρουσιάζεται τουλάχιστον από την ατομική σκοπιά του σαν αμετάβλητη τάξη πραγμάτων, στην οποία πρέπει να ζήσει. Μία τάξη που εξαναγκάζει το άτομο, εφόσον εντάσσεται στις σχέσεις της αγοράς, να συμμορφωθεί με τους κανόνες της καπιταλιστικής συμπεριφοράς. Ο βιομήχανος που μακροχρόνια ενεργεί εναντίον αυτών των κανόνων, αναπόφευκτα θα εξαφανισθεί οικονομικά όπως και ο εργάτης που δε θέλει ή δε μπορεί να προσαρμοσθεί σ' αυτούς. Θα πεταχθεί άνεργος στο δρόμο.¹⁰

Το απόσπασμα αυτό δείχνει με τον εναργέστερο, νομίζουμε, τρόπο ότι η οικονομική «πράξη» στον καπιταλισμό καθορίζεται μάλλον από τους

9. M. Weber, *Economy*, ό.π., τ. I, σ. 585.

10. M. Weber, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μτφρ. Μ. Κυπραίος, Αθήνα, 1978, σσ. 47-8.

νόμους της αγοράς, παρά από την προσωπική βούληση του δρώντος.¹¹ Ίσως όμως, θα μπορούσε κανείς να αντιτείνει ότι η συμπεριφορά που υπαγορεύουν οι νόμοι της αγοράς είναι σύμφωνη με την ηθική της αδελφότητας κι έτσι να υποστηρίξει ότι δεν είναι ο απρόσωπος χαρακτήρας των οικονομικών σχέσεων αυτός καθ' αυτόν που προκαλεί την εχθρότητα της ηθικής της αδελφότητας. Γι' αυτό και ο Βέμπερ επιχειρεί να καταδείξει ότι αυτή καθ' αυτή η οικονομική σχέση στη μοντέρνα ελεύθερη αγορά είναι ριζικά ξένη προς την ηθική της αγάπης.

Η οικονομική σχέση, υποστηρίζει ο Βέμπερ, αποτελεί μια μορφή κοινωνικής σχέσης, αφού ο δρων προσανατολίζεται προς τους άλλους και λαμβάνοντας τους υπόψη του, ρυθμίζει την πορεία της δράσης του. Όμως, σε αντίθεση με την ηθική της αδελφότητας, ο άλλος και οι ανάγκες του δεν αποτελούν το σκοπό της δράσης, αλλά τα μέσα ή και τη συνθήκη της. Στόχος της πράξης είναι η αυτοσυντήρηση του εγώ ή, γενικότερα, η ικανοποίηση του ιδίου συμφέροντος. Ο άλλος ως σκοπός της πράξης δεν υπάρχει. Οι συμμετέχοντες στην αγοραία οικονομική σχέση, τονίζει ο Βέμπερ, προσανατολίζονται προς το εμπόρευμα και μόνο προς αυτό, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τον άλλο ως συγκεκριμένο πρόσωπο με συγκεκριμένες ανάγκες. Οι αγοραίες σχέσεις, εξ ορισμού, δεν ρυθμίζονται από προσωπικά συναισθήματα αγάπης ή μίσους.¹² Η παρείσφρηση τέτοιων υποκειμενικών

11. Στη διάλεξή του «Σοσιαλισμός» ο Βέμπερ επισημαίνει τη στάση της σοσιαλιστικής θεωρίας και πράξης απέναντι στην αποπροσωποποίηση των οικονομικών σχέσεων. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι όταν ο εργάτης ζητά αύξηση από το αφεντικό του, λέγοντάς του ότι δε μπορεί να ζήσει με τέτοιο μισθό, το αφεντικό δεν έχει παρά να ανοίξει τα λογιστικά βιβλία του για να αποδείξει στον εργάτη ότι αυτό είναι αδύνατο. Μια αύξηση στους μισθούς θα τον οδηγήσει στην οικονομική καταστροφή, αφού πλέον δε θα μπορεί να αντέξει στον ανταγωνισμό. Γι' αυτόν το λόγο, τονίζει ο Βέμπερ, οι σοσιαλιστές εκείνοι που είναι εξοικειωμένοι με τα πορίσματα της επιστήμης αντιλαμβάνονται ότι η ευθύνη για την κατάσταση των εργατών δε βαρύνει τους καπιταλιστές ως άτομα αλλά το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής. Και οι καπιταλιστές και οι εργάτες είναι δέσμοι των απρόσωπων νόμων της αγοράς. Βλ. M. Weber, «Socialism», στο, W. G. Runciman, *Max Weber: Selections in Translation*, Cambridge, 1978, σ. 253.

12. M. Weber, *Economy*, ό.π., τ. I, σσ. 585, 636.

στοιχείων θα αποδιοργάνωνε και τελικά θα ανέτρεπε ένα σύστημα σχέσεων που βασίζεται στην ορθολογική επιδίωξη του ιδίου συμφέροντος και έτσι έχει στόχους ριζικά διαφορετικούς από την προσωπική σχέση των «αδελφών». Κατά τον Βέμπερ, αυτή η αποπροσωποποίηση των οικονομικών σχέσεων είναι αναπόσπαστο μέρος και ταυτόχρονα αναγκαία συνθήκη της εξορθολογισμένης καπιταλιστικής αγοράς αφού, όπως τονίζει, αυτή δε μπορεί να υπάρξει, αν δεν αποτινάξει τέτοιου τύπου ηθικές ρυθμίσεις και παραδόσεις.

III6. Στη μοντέρνα πολιτική σφαίρα, όπως και στην οικονομική σφαίρα, οι κοινωνικές σχέσεις δεν είναι προσωπικές σχέσεις εξάρτησης, σεβασμού, υποταγής ή αλληλεγγύης, όπως συνέβαινε στις παραδοσιακές κοινωνίες. Μ' άλλα λόγια, δεν καθορίζονται από τη βούληση των ατόμων αλλά από ένα υπερκείμενο και απρόσωπο σύστημα κανόνων. Ειδικότερα, κατά τον Βέμπερ, το μοντέρνο γραφειοκρατικό κράτος δικαίου ενεργεί μέσω τυπικών, αφηρημένων και γενικών κανόνων. Το εξορθολογισμένο, φορμαλιστικό σύστημα κανόνων προσδίδει στην κρατική λειτουργία αυστηρότητα, ακρίβεια και σαφήνεια —δηλαδή, χαρακτηριστικά που εξασφαλίζουν την προβλεψιμότητα των ενεργειών της κρατικής μηχανής και συγκροτούν το κατάλληλο «περιβάλλον» για την ανάπτυξη της καπιταλιστικής οικονομίας. Η γραφειοκρατία, λοιπόν, δρα σύμφωνα με ένα σύστημα κανόνων που επιβάλλεται εξ ίσου σε όλους τους δρώντες που σχετίζονται με την πολιτική εξουσία, χωρίς αυτοί να μπορούν να το ρυθμίσουν κατά βούληση, σύμφωνα με τις προσωπικές ιδιαιτερότητες και ανάγκες τους. Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά κάθε ατόμου δεν παίζουν κανένα ρόλο στη λήψη και την εφαρμογή των αποφάσεων. Κάθε απόπειρα προσωπικής ρύθμισης της πολιτικής σχέσης θα επέφερε την παρείσφρηση υποκειμενικών κρίσεων και συναισθημάτων και έτσι θα διατάρασσε την απρόσκοπτη και μηχανική λειτουργία της γραφειοκρατίας, καθιστώντας τις ενέργειες της απρόβλεπτες και, από τυπική άποψη, ανορθολογες.

Γι' αυτόν το λόγο, η σφαίρα του μοντέρνου πολιτικού κράτους αποτελεί, κατά τον Βέμπερ, άλλη μία κεφαλαιώδους σημασίας ενσάρκωση της φορμαλιστικής αποπροσωποποίησης που χαρακτηρίζει τις μοντέρνες κοι-

νωνίες. Ο πολιτικός άνθρωπος δρα κατά τρόπο απρόσωπο αφού αντιμετωπίζει τον άλλο με συναισθηματική ψυχρότητα ή ουδετερότητα. Στην πολιτική σχέση δε χωρούν συναισθήματα μίσους και αγάπης. Έτσι, η σχέση κράτους-πολίτη παύει να είναι προσωπική σχέση, φορτισμένη με υποκειμενικά στοιχεία. Στο ψυχρό σύμπαν του εξορθολογισμένου κράτους δεν υπάρχει καμιά θέση για την ηθική της αδελφότητας.¹³

Δεν είναι όμως μόνο το μοντέρνο κράτος που αντιστέκεται σθεναρά σε κάθε προσπάθεια ηθικής ρύθμισής του, αλλά και η πολιτική πράξη αυτή καθ' αυτή που συγκρούεται ευθέως με την ηθική της αδελφότητας. Για τον Βέμπερ, πολιτική σημαίνει «αγώνας για να μετάσχουμε στην εξουσία, ή για να επηρεάσουμε τη διανομή της εξουσίας είτε μεταξύ κρατών είτε μεταξύ ομάδων μέσα σ' ένα κράτος».¹⁴ Αυτός ο αγώνας όμως προϋποθέτει την πιθανή χρήση βίας, αφού, όπως τονίζει ο Βέμπερ, «το αποφασιστικό μέσο για την πολιτική είναι η βία».¹⁵ Το μέσο της βίας όμως σε καμιά περίπτωση δε μπορεί να το αποδεχθεί και να το νομιμοποιήσει ο υποστηρικτής της ηθικής της αδελφότητας. Αν είναι ηθικά συνεπής, θα πρέπει να απαρνηθεί κάθε συμμετοχή του στην πολιτική αρένα και να υιοθετήσει μια στάση πολιτικής απάθειας και καρτερικότητας. Σε καμιά περίπτωση, πάντως, δε μπορεί να μιλά για επανάσταση.¹⁶

Κατά τον Βέμπερ, η πολιτική και η ηθική στάση είναι εκ διαμέτρου αντίθετες. Ενώ η «ακοσμική» ηθική της αγάπης απαιτεί να «μην ανθίστασαι στο κακό με τη βία, για τον πολιτικό άνθρωπο ισχύει η αντίθετη πρόταση: πρέπει να ανθίστασαι στο κακό με τη βία ή αλλιώς είσαι υπεύθυνος για την επικράτηση του κακού».¹⁷ Έτσι, η ηθική απάρνηση της βίας μπορεί να επιφέρει την κυριαρχία της βίας και όχι την ειρήνη. Πράγματι, για τον Βέμπερ, η μοίρα της ηθικής στάσης στην πολιτική σφαίρα είναι να παράγει αποτελέσματα διαφορετικά από αυτά που επιθυμεί. Γι' αυτόν το

13. Αυτόθι, σ. 600, και M. Weber, «Religious», ό.π., σ. 333-4.

14. M. Weber, *Η Πολιτική*, ό.π., σ. 97.

15. Αυτόθι, σ. 156.

16. Αυτόθι.

17. Αυτόθι, σ. 155.

λόγο, η πολιτική πράξη που ρυθμίζεται από την ηθική της αδελφосύνης είναι ανορθόλογη από τυπική-εργαλειακή άποψη. Επίσης, η πολιτική πράξη χαρακτηρίζεται από ρεαλισμό και πραγματισμό κι έτσι απαιτεί συνεχείς συμβιβασμούς όπως και τη χρήση μέσων «ηθικά ύποπτων». ¹⁸ Για την επίτευξη ενός πολιτικού στόχου, οι ηθικές αρχές μπορεί να πρέπει να μετριασθούν ή ακόμα και να θυσιασθούν. Κατά συνέπεια, η πολιτική πράξη, κατά τον Βέμπερ, διέπεται από μία λογική ριζικά διαφορετική από την αυστηρή δεοντολογική λογική της ηθικής της αδελφосύνης. Συνιστά, με άλλα λόγια, μια στάση «χαλαρή» από ηθική άποψη, αφού δε βασίζεται στην απαρέγκλιτη τήρηση ηθικών κανόνων κι έτσι απαρνείται την απόλυτη κυριαρχία του ηθικού Δέοντος.

IIIγ. Αλλά ο Βέμπερ δεν περιορίζεται στην ανάλυση της οικονομικής και πολιτικής πρακτικής και των σχέσεων τους με την ηθική της αγάπης, αλλά επιπλέον επιχειρεί να διερευνήσει τις σχέσεις αυτής της ηθικής με την ερωτική σφαίρα. Κάτι τέτοιο δεν πρέπει να μας ξαφνιάζει, γιατί κατά τον Βέμπερ, «η σεξουαλική αγάπη μαζί με το “πραγματικό” ή οικονομικό συμφέρον και τις κοινωνικές ορμές και γόητρο είναι μεταξύ των θεμελιωκότερων και καθολικότερων στοιχείων της πορείας της διαπροσωπικής συμπεριφοράς». ¹⁹

Στη μοντέρνα κοινωνία, υποστηρίζει ο Βέμπερ, η σεξουαλική σχέση δε νοείται απλά και μόνο ως μέρος του οργανικού-φυσικού κύκλου της ζωής, ούτε ως μέρος της καθημερινής ρουτίνας, όπως συνέβαινε σε άλλους πολιτισμούς. Στη νεότεριότητα η σεξουαλική σχέση εμπλουτίζεται νοηματικά και καθίσταται μια ξεχωριστή, αυτόνομη και «εξαιρετική» σφαίρα της ζωής. Αυτό οφείλεται στο ότι ο έρωτας προσφέρει διέξοδο φυγής και λύτρωσης από τον εξορθολογισμένο, απρόσωπο και ρουτινοποιημένο κόσμο της οικονομίας και της πολιτικής, από τα «παγωμένα, σκελετωμένα χέρια των εξορθολογισμένων τάξεων (Ordnungen)». ²⁰

18. M. Weber, *Economy*, ό.π., τ. I, σ. 593.

19. Αυτόθι, σ. 601.

20. M. Weber, «Religious», ό.π., σ. 347.

Ποια είναι όμως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ερωτικής σφαίρας στη νεοτερικότητα; Κατ' αρχάς, ο Βέμπερ παρατηρεί τη μεταρσίωση της σεξουαλικής σχέσης προς την κατεύθυνση του ερωτισμού. Ο ερωτισμός εκφράζει τη στροφή από μία νατουραλιστική προς μία υψηλή και διανοητικοποιημένη αντίληψη για την ερωτική σχέση, που μεταμορφώνει τον έρωτα σε συνειδητή και καλλιεργημένη αναζήτηση μιας εξαιρετικής ηδονής. Αξία-στόχος αυτής της σφαίρας, παρατηρεί χαρακτηριστικά ο Βέμπερ, είναι η πιθανότητα απόλυτης ένωσης των ψυχών και των σωμάτων. Χωρίς καμία αμφιβολία, αυτή η αξία αντιτίθεται ριζικά σε κάθε λειτουργικότητα και εργαλειακή ορθολογικότητα. Ο έρωτας, λοιπόν, είναι ο τόπος όπου ο άνθρωπος βρίσκει τον αληθινό εαυτό του και αγγίζει τον πραγματικό πυρήνα της ζωής.²¹

Όμως, η ερωτική σφαίρα δεν αντιτίθεται μόνο στον εργαλειακό ορθολογισμό της οικονομίας και της πολιτικής, αλλά και στην ηθική της αδελφосύνης, αφού αποτελεί έκφραση του υποκειμενισμού της μοντέρνας κουλτούρας. Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι η ηθική της αδελφосύνης έχει κοινωνιοκεντρικό χαρακτήρα. Ο δρων προσανατολίζεται προς τους άλλους, επιθυμώντας να ρυθμίσει τις κοινωνικές σχέσεις του σύμφωνα με τις αρχές της αλληλεγγύης, της δικαιοσύνης και της αγάπης. Όπως κάθε κοινωνική ηθική, έχει κι αυτή ως στόχο τη συγκρότηση και διατήρηση της διυποκειμενικότητας, του κοινωνικού, κοινού κόσμου, μέσω της ρύθμισης των προσανατολισμών της πράξης. Στα πλαίσια αυτής της ηθικής, το άτομο είναι και πρέπει να είναι κοινωνικό άτομο. Όμως, μια τέτοια αντίληψη περί κοινωνικής ζωής και ατόμου είναι πραγματικά ασυμβίβαστη με τον υποκειμενισμό της μοντέρνας κουλτούρας που αποθεώνει την εσωτερικότητα και τη ριζικά υποκειμενική ελευθερία του ατόμου. Από τη σκοπιά του μοντέρνου υποκειμενισμού, οι ηθικοπρακτικοί κανόνες δε μπορεί παρά να οδηγούν στον περιορισμό και την καταπίεση της δημιουργικότητας και της εκφραστικότητας του υποκειμένου, ή ακόμα και στη σύνθλιψη του εσωτερικού, και γι' αυτό το λόγο, αληθινού εαυ-

21. Αυτόθι.

τού.²² Η κυριαρχία του κοινωνικού φαίνεται να ισοδυναμεί με στέρηση της αυτονομίας και της αυτοπραγμάτωσης και τελικά της δυνατότητας ενός αυθεντικού βίου.

Έτσι, είναι αναμενόμενο η μοντέρνα ερωτική σφαίρα να εκλαμβάνεται από την ηθική της αδελφосύνης ως απορρόφηση του ατόμου και διοχέτευση της ενέργειάς του στην ιδιωτική σφαίρα. Ο έρωτας ισοδυναμεί με τη λατρεία του υποκειμενικού βιώματος που έχει χαρακτήρα καθαρά προσωπικό και που είναι αδύνατο να ανακοινωθεί και να γίνει πραγματικά κατανοητό από τους άλλους. Αποτελεί, λοιπόν, μια μη κοινωνική εμπειρία. Πράγματι, για την ηθική της αδελφосύνης στα πλαίσια της ερωτικής σφαίρας ως «αληθινή» ζωή δε νοείται πλέον η κοινωνική ζωή, αλλά η προσωπική, αφού μόνο εκεί προσφέρεται η δυνατότητα ανακάλυψης του νοήματος της ζωής του κάθε συγκεκριμένου ατόμου.

IIIδ. Το ζήτημα του υποκειμενισμού της μοντέρνας κουλτούρας μας οδηγεί στις αναλύσεις του Βέμπερ για την αισθητική σφαίρα. Η σύγκρουση μεταξύ ηθικής και τέχνης γεννιέται όταν η τέχνη εγείρει την αξίωση αποκλειστικής και καθολικής ερμηνείας της πραγματικότητας. Τότε, μπορούμε να πούμε, αναδύεται μια αισθητικιστική κοσμοαντίληψη στα πλαίσια της οποίας η σφαίρα του αισθητικού καλύπτει όλη την πραγματικότητα. Μ' άλλα λόγια, το αισθητικό ταυτίζεται με το πραγματικό και έτσι κάθε φαινόμενο μπορεί να προσληφθεί και να αξιολογηθεί μόνο μέσω αισθητικών κατηγοριών και κρίσεων. Οποιαδήποτε άλλη μορφή πρόσληψης και ερμηνείας του κόσμου (π.χ. ηθική ή επιστημονική) χαρακτηρίζεται ως ανούσια, αδιάφορη, παραπλανητική ή ακόμα και ψευδής. Αλλά για να κατανοήσουμε τη σχέση μεταξύ τέχνης και ηθικής της αδελφосύνης, πρέπει να δούμε σε τι συνίσταται η αισθητική πρόσληψη του κόσμου.

Κατά τον Βέμπερ, η τέχνη αφορά στη μορφή της έκφρασης ή της πράξης και η αισθητική, με τη σειρά της, ανάγει τη μορφή σε απόλυτο κριτή της αξίας του έργου. Αντίθετα, η ηθική αφορά στο περιεχόμενο της δράσης

22. Αυτόθι, σσ. 342, 347.

ή της έκφρασης και το αποτιμά μέσω συγκεκριμένων ηθικών κατηγοριών. Σύμφωνα με την ηθική αντίληψη του κόσμου, η προσήλωση της τέχνης στη μορφή και η συνακόλουθη ριζική υποτίμηση του περιεχομένου έχει ως συνέπεια την απόδοση αξίας σε εκφράσεις ή πράξεις που από ηθική άποψη είναι κατακριτέες. Όμως, στα πλαίσια της αισθητικιστικής κοσμοαντίληψης οι ηθικές κατηγορίες είναι ανόητες, δηλαδή στερούνται νοήματος και εφαρμογής, αφού ό,τι υπάρχει είναι αισθητικό φαινόμενο και μόνο. Έτσι, οι αξιολογήσεις του πραγματικού που προσφέρουν η αισθητική και η ηθική κρίση διαφέρουν μεταξύ τους κατά τρόπο ριζικό.

Οι συνέπειες της αισθητικιστικής κοσμοαντίληψης γίνονται εμφανείς στην περίπτωση της αξιολόγησης της κοινωνικής πράξης. Όπως τονίζει ο Βέμπερ, αυτό που παρατηρείται είναι «μία στροφή από την ηθική στην αισθητική αξιολόγηση» της πράξης.²³ Δηλαδή, αυτή δε χαρακτηρίζεται πλέον ηθικά επίμεμπτη αλλά φτωχού γούστου ή κακόγουστη πράξη. Όμως, η σημαντικότερη, ίσως, συνέπεια της αισθητικιστικής κοσμοαντίληψης πηγάζει από τον υποκειμενικό χαρακτήρα της αισθητικής κρίσης. Ο Βέμπερ υποστηρίζει ότι η αισθητική κρίση δεν εγείρει αξίωση καθολικής εγκυρότητας, αλλά μάλλον εκφράζει τις υποκειμενικές προτιμήσεις ή το προσωπικό γούστο αυτού που την εκφέρει.²⁴ Συνεπώς, όταν η ηθική κρίση μετατρέπεται σε αισθητική κρίση, υποκειμενικοποιείται, δηλαδή χάνει την διυποκειμενική εγκυρότητά της. Αυτό όμως οδηγεί στην καταστροφή των ηθικών κανόνων που στηρίζουν και συγκροτούν την κοινωνική ζωή, αφού αυτοί πλέον γίνονται αντιληπτοί ως αυθαίρετες και μετέωρες αποφάσεις. Έτσι, η κοινωνία μεταβάλλεται από ένα πλέγμα σχέσεων που ρυθμίζεται από διυποκειμενικά δεσμευτικούς κανόνες σε ένα άθροισμα ατόμων που δρα κατά τρόπο υποκειμενικό, σύμφωνα δηλαδή με το γούστο τους. Η ηθική κρίση παύει λοιπόν να αποτελεί αντικείμενο έλλογης συζήτησης και μετατρέπεται σε προσωπικό ζήτημα που σχετίζεται περισσότερο με το ατομικό-αισθητικό βίωμα παρά με την κοινωνία.

23. Αυτόθι, σ. 342.

24. Αυτόθι.

IIIε. Όπως η τέχνη έτσι και η επιστήμη αποτελεί, κατά τον Βέμπερ, μια μορφή πρόσληψης και αναπαράστασης του κόσμου που, κατά τη νεότερη εποχή, αναπτύσσεται και αυτονομείται. Η σύγκρουσή της με τη θρησκευτική, αλλά και με τη θύραθεν ηθική της αδελφосύνης, αναφύεται από τη στιγμή που η επιστήμη εγείρει την αξίωση να αποτελεί τη μόνη δυνατή μορφή ορθολογικής γνώσης. Έτσι, γεννιέται ο επιστημονισμός, μια κοσμοαντίληψη θεμελιώδης πεποίθηση της οποίας είναι ότι μόνο η επιστήμη μπορεί να προσφέρει ορθολογική γνώση.²⁵

Όπως επισημαίνει ο Βέμπερ, η ανάπτυξη της επιστήμης ολοκληρώνει την απομάγευση του κόσμου, υποσκάπτοντας ταυτοχρόνως τα θεμέλια κάθε θρησκευτικής ηθικής, αφού τώρα το Υπερβατικό ή το Εκείθεν αποκαλύπτεται ως ένα ακόμα είδωλο του ανθρώπινου πνεύματος. Ο κόσμος κυβερνάται πλέον από την αρχή της αιτιότητας κι όχι από τη βούληση ενός υπερβατικού όντος. Ο Βέμπερ τονίζει ιδιαίτερα την επιστημονική θύραθεν αντίληψη της πραγματικότητας και τη ριζική αντίθεσή της με κάθε μεταφυσική που αποδίδει αντικειμενικό νόημα στον κόσμο. Η πραγματικότητα καθ' αυτή νοείται τώρα ως η «χωρίς νόημα άπειρη διαδικασία του κοσμικού γίγνεσθαι».²⁶ Πράγματι, στη νεότερη εποχή, κατά τον Βέμπερ, συνειδητοποιούμε ότι ο κόσμος δεν έχει ενύπαρκτο ή εμμενές νόημα

25. Κατά τη γνώμη μας, ο ίδιος ο Βέμπερ συμμερίζοταν την ταύτιση της ορθολογικής γνώσης με την επιστήμη κι έτσι αποδεχόταν τη βασικότερη αρχή του επιστημονισμού. Όμως, ταυτοχρόνως, είχε πλήρη επίγνωση των ορίων της επιστήμης όπως και της αδυναμίας φιλοσοφικής θεμελίωσης της γνωστικής υπεροχής της σε σχέση με άλλες μορφές ερμηνείας του κόσμου. Αν θέλουμε να κατανοήσουμε τη στάση του, θα πρέπει να μην περιοριστούμε στα κοινωνιολογικά γραπτά του αλλά να λάβουμε υπόψη μας και τα μεθοδολογικά του δοκίμια. Βλ. σχετικά, P. Lassman και G. Velody (επιμ.), *Max Weber's Science as a Vocation*, London, 1989, H. Brunn, *Science, Values and politics in Max Weber's Methodology*, Copenhagen, 1972, W. Schluchter, «The Paradox of Rationalization: On the Relation and World», στο, G. Roth και W. Schluchter, *Max Weber's Vision of History*, Berkeley, 1979, και, S. P. Turner και R. A. Factor, *Max Weber and the Dispute over Reason and Value*, London, 1984.

26. M. Weber, «Η "αντικειμενικότητα" της γνώσης στις κοινωνικές επιστήμες και στην κοινωνική πολιτική», σ. 96, στο, M. Weber, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, προλ., εισ., μτφρ. Μ. Κυπραίος, Αθήνα, γχ.

κι ότι η μόνη πηγή νοήματος είναι ο άνθρωπος. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας αντίληψης οι ηθικοί κανόνες δεν αποτελούν μέρος της αντικειμενικής τάξης του κόσμου, αλλά μάλλον κοινωνικές θεσμίσεις. Γι' αυτόν το λόγο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η απομάγευση του κόσμου επιφέρει την απομάγευση της ηθικής.

Όμως, ο επιστημονισμός δεν προσβάλλει μόνο τα θεμέλια της θρησκευτικής ηθικής, θέτει, επίσης, υπό αμφισβήτηση την ορθολογικότητα της ηθικής κρίσης εν γένει. Αν ορθολογική γνώση είναι αποκλειστικά και μόνο η γνώση που μας προσφέρει η επιστήμη και επιπλέον οι ηθικές κρίσεις δεν επιδέχονται επίρρωση ή διάψευση μέσω της επιστημονικής μεθόδου, αλλά ούτε παράγονται λογικά από τα συμπεράσματα των επιστημών, τότε, σύμφωνα με τον Βέμπερ, οι ηθικές κρίσεις δε μπορούν να έχουν τιμή αλήθειας, να είναι δηλαδή αληθείς ή ψευδείς. Ας δούμε όμως αναλυτικότερα τις απόψεις του Βέμπερ. Στη διάλεξή του, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, ο Βέμπερ περιγράφει τη μοντέρνα επιστήμη ως εξής:

Η επιστήμη σήμερα είναι ένα ειδικευμένο επάγγελμα που ασκείται για την υπηρεσία της αυτεπίγνωσης και της γνώσης των σχέσεων ανάμεσα στα γεγονότα και όχι θείο χάρισμα μάντεων και προφητών που προσφέρουν ιερές αξίες και αποκαλύψεις, ούτε συμμετέχει στον στοχασμό των σοφών και των φιλοσόφων για το νόημα του κόσμου.²⁷

Σ' αυτό το απόσπασμα μπορούμε να εντοπίσουμε έναν ορισμό της σύγχρονης επιστήμης. Η επιστήμη ασχολείται με τη λογική ανάλυση και την εμπειρική μελέτη των γεγονότων. Αν τώρα γνώση είναι μόνο η επιστημονική γνώση, αυτό σημαίνει ότι μόνο οι επιστημονικές προτάσεις (αναλυτικές και συνθετικές) εγείρουν αξίωση διυποκειμενικής εγκυρότητας. Όμως, σύμφωνα με τον Βέμπερ, οι ηθικές κρίσεις δεν αποτελούν ούτε αναλυτικές, ούτε συνθετικές εμπειρικές προτάσεις και έτσι δεν επιδέχονται ορθολογικό

27. M. Weber, «Η Επιστήμη ως Επάγγελμα», στο, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα, Κριτική της Θεωρίας του Stammer, Γένεση του Σύγχρονου Καπιταλισμού*, εισ., σχόλ., μτφρ. Μ. Κυπραίος, σ. 124. Για την αγγλική μετάφραση, βλ. «Science as a Vocation», σ. 152, στο, *From Max Weber*, ό.π.

έλεγχο, δηλαδή ορθολογική απόρριψη ή αποδοχή. Επιπλέον, είναι αδύνατη η λογική παραγωγή κανονιστικών κρίσεων από τα εμπειρικά συμπεράσματα που μας προσφέρει η επιστήμη. Ο Βέμπερ αφιερώνει ένα σημαντικό μέρος των μεθοδολογικών γραπτών του στην κριτική κάθε απόπειρας να παραχθεί λογικά το Δέον από το Ον. Στην κριτική μελέτη του *Roscher and Knies*, ο Βέμπερ απερίφραστα δηλώνει ότι δεν υπάρχει τρόπος γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ της αποκλειστικά εμπειρικής ανάλυσης μιας δεδομένης πραγματικότητας και της επίρρωσης ή της απόρριψης της εγκυρότητας μιας αξίας.²⁸ Γι' αυτόν το λόγο προσυπογράφει την άποψη του Τζ. Στ. Μιλ που πίστευε ότι αν κάποιος ξεκινήσει από την καθαρή εμπειρία, θα καταλήξει στον «πολυθεϊσμό», δηλαδή θα παραδεχθεί την ύπαρξη πολλών ανταγωνιστικών αξιών των οποίων η ισχύς δε μπορεί να κριθεί κατά τρόπο ορθολογικό.

Η επιστήμη, λοιπόν, δε μπορεί να μας απαντήσει στο ερώτημα πώς πρέπει να ζούμε και τί πρέπει να πράττουμε. Σε αυτά τα ερωτήματα, υποστηρίζει ο Βέμπερ, «μόνο ένας προφήτης ή ένας σωτήρας μπορεί να απαντήσει».²⁹ Τελικά, μπορούμε να πούμε, ότι αν η επιστημονική ορθολογικότητα είναι η μόνη ορθολογικότητα, η εγκυρότητα των ηθικοπρακτικών κρίσεών μας δε μπορεί να αποτελέσει το αντικείμενο ορθολογικής συζήτησης: η ισχύς των αξιών είναι «υπόθεση πίστης».³⁰

IV. Στο προηγούμενο μέρος επιχειρήσαμε να ανασυγκροτήσουμε τις κυριότερες απόψεις του Βέμπερ για την κατάσταση της ηθικής της αδελφότητας, αλλά και της ηθικής εν γένει, στη νεότεριότητα. Όπως δείξαμε, οι πρακτικές της μοντέρνας κοινωνίας δεν επιδέχονται ηθική ρύθμιση και επιπλέον αντιφάσκουν ευθέως την αρχή της αδελφότητας και της αλληλεγγύης. Επίσης, ο αισθητικισμός που χαρακτηρίζει τη μοντέρνα κουλτούρα επιφέρει τη σχετικοποίηση της ηθικής κρίσης, ενώ η επιστήμη αποτελεί τη βάση μιας

28. M. Weber, *Roscher and Knies*, New York, 1975, σ. 117.

29. M. Weber, «Η Επιστήμη», ό.π., σ. 124.

30. M. Weber, « Η “αντικειμενικότητα” », ό.π., σ. 70.

περιεκτικής κοσμοαντίληψης (επιστημονισμός) στο πλαίσιο της οποίας η ηθική κρίση στερείται κάθε ορθολογικότητας.

Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε ποια είναι η στάση του Βέμπερ απέναντι στην πραγματικότητα που αναλύει. Αρχικά όμως, θα πρέπει να εξετάσουμε ποια είναι η σημασία και ο σκοπός των παρατηρήσεών του για την ηθική της αδελφότητας.

Η ανάλυση του Βέμπερ έχει ως στόχο να καταδείξει τον απολύτως ριζικό χαρακτήρα της απόρριψης της νεοτερικότητας στην οποία οδηγείται ο υποστηρικτής της ηθικής της αδελφότητας. Η πραγμάτωση αυτής της ηθικής απαιτεί όχι μόνο την εκ βάθρων ανατροπή και ανασυγκρότηση των οικονομικών και πολιτικών σχέσεων, αλλά και τη θέσμιση μιας ριζικά διαφορετικής μορφής ζωής. Με άλλα λόγια, απαιτείται η συνολική μεταμόρφωση της κοινωνίας. Είναι αλήθεια ότι στα κείμενα του Βέμπερ δε βρίσκουμε μια συστηματική διαπραγμάτευση αυτών των ζητημάτων. Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να πούμε ότι προϋπόθεση ενός τέτοιου ηθικού προτάγματος είναι η απάρνηση της μοντέρνας καπιταλιστικής καταναλωτικής κοινωνίας, της τεχνολογίας και του γραφειοκρατικού κράτους δικαίου.³¹ Το σοσιαλιστικό σχέδιο για την ανατροπή του καπιταλισμού και την οικοδόμηση της κομμουνιστικής κοινωνίας μέσω της εθνικοποίησης των μέσων παραγωγής ήταν, κατά τον Βέμπερ, καταδικασμένο σε αποτυχία. Υποστήριζε ότι αυτή η νέα μορφή ιδιοκτησίας δε θα χειραφετήσει την εργατική τάξη, αλλά μάλλον θα οδηγήσει στη δημιουργία μιας υπερδιογκωμένης γραφειοκρατικής τάξης που θα έχει τον πραγματικό έλεγχο των μέσων παραγωγής. Όπως τόσο χαρακτηριστικά έλεγε, αυτό που θα πραγματωθεί μέσω της σοσιαλιστικής επανάστασης θα είναι η δικτατορία των υπαλλήλων κι όχι η δικτατορία του προλεταριάτου.³²

Όμως, υπάρχει ένας σημαντικότερος και βαθύτερος λόγος που ωθεί τον Βέμπερ να πιστεύει ότι η ηθική της αδελφότητας είναι ουτοπική ή ακοσμική. Σε μια επιστολή προς το φίλο του Μίχελς, υποστηρίζει ότι κάθε ιδέα

31. Wolfgang Mommsen, «Capitalism and Socialism: Weber's Dialogue with Marx», στο, W. Mommsen, *The Political and Social Theory of Max Weber*, Cambridge, 1989.

32. M. Weber, «Socialism», ό.π., σ. 260.

περί κατάργησης της κυριαρχίας ανθρώπου από άνθρωπο μέσω οποιουδήποτε σοσιαλιστικού συστήματος ή κάποιας μορφής δημοκρατίας, είναι μια ουτοπία.³³ Ασφαλώς, στη βάση κάθε τέτοιας αντίληψης συνήθως υπάρχει μια γενικότερη θέση για τα «ανθρώπινα πράγματα» που στους περισσότερους στοχαστές παίρνει τη μορφή μιας θεωρίας για την ανθρώπινη φύση. Στο έργο του Βέμπερ μπορούμε λοιπόν να εντοπίσουμε ορισμένες τέτοιες θέσεις που ίσως εξηγούν γιατί πίστευε ότι η ηθική της αδελφότητας είναι μια ουτοπία. Συγκεκριμένα, ο Βέμπερ υποστηρίζει ότι

(...) η σύγκρουση/αγώνας [Kampf] δεν μπορεί να αποκλειστεί από την κοινωνική ζωή. Μπορεί κανείς να μεταβάλλει τα μέσα του, το αντικείμενό του, ακόμα και τη βασική κατεύθυνσή του και τους φορείς του, αλλά δεν μπορεί να εξαλειφθεί (...) Η σύγκρουση/αγώνας είναι πάντοτε μπροστά μας (...) “Ειρήνη” [sic] δεν είναι τίποτε άλλο από μία αλλαγή της μορφής της σύγκρουσης/αγώνα, ή των αντιπάλων ή των σκοπών της σύγκρουσης.³⁴

Αν λάβουμε υπόψη μας τις απόψεις του Βέμπερ περί πολιτικής πράξης και βίας που εκθέσαμε προηγουμένως και τη θέση που διατυπώνει στην επιστολή προς τον Μίχελς, νομίζουμε ότι το νόημα αυτού του αποσπάσματος καθίσταται σαφές. Πάντως, αυτές οι απόψεις του Βέμπερ αποτελούν μάλλον θεμελιώδη ανθρωπολογικά αξιώματα που συνιστούν μια κοινωνική οντολογία, παρά εμπειρικές πραγματολογικές προτάσεις. Κάθε τέτοια οντολογία ορίζει κατά τρόπο δογματικό το κοινωνικό και έτσι προδιαγράφει τις δυνατότητές του, θέτοντας ορισμένα χαρακτηριστικά ως αμετάβλητα, διστορικά και εν τέλει ανυπέρβλητα. Έτσι είναι αναμενόμενο μια οντολογία που ορίζει το κοινωνικό ως σύγκρουση και βία να θεωρεί την ηθική της αδελφότητας μια υπερβατική και μεσσιανική ουτοπία.³⁵

33. W. Mommsen, *The Political and Social Theory*, ό.π., σ. 97.

34. M. Weber, «Το Νόημα της “Αξιολογικής Ουδετερότητας” στις Κοινωνιολογικές και Οικονομικές Επιστήμες», σ. 166-7, στο, M. Weber, *Η Μεθοδολογία*, ό.π. Βλ. επίσης, Leo Strauss, *Natural Right and History*, Chicago, 1953, σ. 65.

35. Όμως, ανεξάρτητα από τις πιθανές συνέπειες της υιοθέτησης μιας τέτοιας οντολογίας, θα πρέπει να τονίσουμε ότι σ’αυτή την περίπτωση ο Βέμπερ δε φαίνεται να ακολουθεί τις μεθοδολογικές αρχές του, σύμφωνα με τις οποίες ο ερευνητής δε θα πρέπει να συγ-

Επιπλέον, θα άξιζε ίσως να αναφερθούμε στην εκλεκτική συγγένεια που υπάρχει μεταξύ αυτής της οντολογίας και των απόψεών του για την ανορθολογικότητα της ηθικής κρίσης. Πράγματι, αν ο ανθρώπινος λόγος είναι ανίκανος να απαντήσει κανονιστικά ερωτήματα, αν δηλαδή η ηθικοπρακτική κρίση είναι ανεπίδεκτη έλλογης συζήτησης, τότε η δημόσια σφαίρα που στα πλαίσια των νεότερων δημοκρατικών ιδεωδών θεωρήθηκε ως σφαίρα διαλόγου που λειτουργεί στη βάση της ισχύος του καλύτερου επιχειρήματος, μετατρέπεται σε αρένα βίαιης και αμείλικτης πάλης μεταξύ ριζικά υποκειμενικών και ανορθολογικών ιδεωδών.

V. Πάντως, σε καμιά περίπτωση δε θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι ο Βέμπερ αποδεχόταν άκριτα την καπιταλιστική κοινωνία της εποχής του. Αναμφισβήτητα, ο Βέμπερ παραδεχόταν ότι είναι «αστός»,³⁶ αυτό όμως δε σημαίνει πως τα αστικά ιδεώδη του μπορούν να πραγματωθούν ή έχουν ήδη πραγματωθεί στην κοινωνία της εποχής του. Υποστηρίζεται συχνά ότι ο Βέμπερ ήταν ένας φιλελεύθερος ατομικιστής.³⁷ Θα μπορούσαμε να πούμε πως ένας τέτοιος χαρακτηρισμός συλλαμβάνει, εν μέρει τουλάχιστον, ορισμένες πλευρές του κανονιστικού ιδεώδους που διαπερνά τη σκέψη του και παρέχει τη σκοπιά από την οποία ο Βέμπερ αντιμετωπίζει κριτικά το μοντέρνο καπιταλισμό. Θεμελιώδης αξία της σκέψης του είναι η αυτονομία του ατόμου, η δυνατότητα αυτοκαθορισμού της πράξης του και του συνολικού βίου του. Αναπόσπαστο μέρος αυτού του ιδεώδους αποτελεί και η ιδέα της επιλογής και αφοσίωσης του ατόμου σε ορισμένες έσχατες αξίες, ιδέα που κατέχει δεσπόζουσα θέση στη σκέψη του. Όπως τονίζει, «η αξιοπρέπεια της προσωπικότητας βρίσκεται στο γεγονός ότι υπάρχουν γι' αυτήν αξίες που αποτελούν τη βάση οργάνωσης της ίδιας της ζωής μας».³⁸

χέει τη θεωρία με την ιστορία, δηλαδή να επιβάλλει γενικά θεωρητικά σχήματα, εν τέλει αφαιρέσεις, στο αντικείμενο της έρευνάς του. Βλ. M. Weber, «Η "αντικειμενικότητα"», ό.π., σ. 110.

36. W. Mommsen, *The Political and Social Theory*, ό.π., σσ. 53-4.

37. Βλ. S. P. Turner και R. A. Factor, *Max Weber*, ό.π., σσ. 61-4.

38. M. Weber, «Η "αντικειμενικότητα"», ό.π., σ. 70.

Όμως, ο σύγχρονος καπιταλισμός, έτσι όπως αναπαρίσταται στα κείμενα του Βέμπερ, δε φαίνεται να προσφέρει τις κατάλληλες συνθήκες για την καλλιέργεια της αυτονομίας και της αξιοπρέπειας του ατόμου. Στο τέλος της μελέτης του *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, η σύγχρονη κοινωνική τάξη περιγράφεται ως ένα «σιδερένιο κλουβί» και ως μια «μηχανή» που στερεί στους δρώντες την αυτονομία τους. Όπως τονίζει, «ο πουριτανός ήθελε να εργαστεί σ' ένα επάγγελμα ενώ εμείς είμαστε αναγκασμένοι να το κάνουμε αυτό».³⁹ Η σύγχρονη κοινωνία, λοιπόν, έχει μεταμορφωθεί σε μηχανή που λειτουργεί ανεξαρτήτως, ή και εναντίον, των βουλήσεων των ατόμων, και καθορίζει κατά τρόπο αναπόδραστο τις ζωές τους. Με άλλα λόγια, η μοντέρνα κοινωνία παρουσιάζεται ως μια «αμετάβλητη τάξη πραγμάτων» στην οποία το άτομο δε μπορεί παρά να υποταχθεί. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι αυτό που εξηγεί τις κριτικές παρατηρήσεις του Βέμπερ για το σύγχρονό του καπιταλισμό δεν είναι η ηθική της αδελφότητας, αλλά το ιδεώδες της αυτονομίας και της αξιοπρέπειας του ατόμου.

Το ιδεώδες αυτό βεβαίως σχετίζεται, αν και πολλές φορές εμμέσως, με τις πολιτικές απόψεις του Βέμπερ, όπως για παράδειγμα με το δεδηλωμένο εθνικισμό του, όσο κι αν μια τέτοια σχέση φαίνεται, από ορισμένες απόψεις, αντιφατική. Όμως, η διαπραγμάτευση αυτών των ζητημάτων υπερβαίνει τα όρια της εργασίας μας. Πάντως, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι τα ζητήματα που απασχολούν τα πολιτικά κείμενα του Βέμπερ δεν αφορούν τόσο στο ιδεώδες της αυτονομίας του ατόμου όσο στην προαγωγή των συμφερόντων του γερμανικού εθνικού κράτους.⁴⁰ Έτσι, οι κριτικές παρατηρήσεις του δε συγκροτούν μια επεξεργασμένη θεωρητική και κριτική στάση και ούτε οδηγούν σε μια εξίσου πρακτική και κριτική παρέμβαση στη κοινωνική πραγματικότητα. Ίσως ο Βέμπερ να οδηγήθηκε σε αυτή την επιλογή επειδή δε μπορούσε να εντοπίσει κάποια ορατή διέξοδο α-

39. M. Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, London, 1930, σ. 181.

40. Βλ. W. Mommsen, *The Political and Social Theory*, ό.π., passim, και, Anthony Giddens, *Πολιτική και Κοινωνιολογία στην σκέψη του Max Weber*, πρόλ., επιμ., μτφρ., Β. Ιακώβου και Γ. Σταυραράκης, Αθήνα, 1993.

πό το «σιδερένιο κλουβί» της νεοτερικότητας. Το κανονιστικό αίτημα της αυτονομίας και της αξιοπρέπειας του ατόμου φαίνεται σα να μην έχει έρεισμα στην πραγματικότητα. Ο απαισιόδοξος τόνος που χαρακτηρίζει ορισμένα γραπτά του μπορεί να οφείλεται στο ότι αντιλαμβάνεται τον καπιταλισμό ως το αποτέλεσμα μιας μη αναστρέψιμης διαδικασίας που εγκλωβίζει και καταδυναστεύει το άτομο. Η κοινωνία αναπαρίσταται, λοιπόν, ως μια υπερυποκειμενική αντικειμενικότητα που δεν υπόκειται στον έλεγχο του υποκειμένου και κατά συνέπεια καθίσταται ανεπίδεκτη ριζικού μετασχηματισμού. Το μοντέρνο ορθολογικό υποκείμενο υποτάσσεται στη μοίρα της νεοτερικότητας.

Αναμφίβολα, μια τέτοια θεώρηση μπορεί να οδηγήσει σε αρκετά διαφορετικές θεωρητικές και πρακτικές στάσεις προς την πραγματικότητα. Στα γραπτά του Βέμπερ όμως φαίνεται ότι το κανονιστικό αίτημα υποχωρεί και τείνει να υποκατασταθεί από μια ρεαλιστική στάση σύμφωνα με την οποία «εκείνο που έχει αποφασιστική σημασία είναι: να εξετάζεις με αμείλικτη αμεροληψία την πραγματικότητα της ζωής, να έχεις την ικανότητα να αντιμετωπίζεις αυτή την πραγματικότητα και να είσαι εσωτερικά αντάξιός της».⁴¹ Είναι βέβαιο ότι, για τον Βέμπερ, η ρεαλιστική στάση πρέπει να χαρακτηρίζει κάθε τυπικά ορθολογική ως προς το σκοπό πράξη, δηλαδή κάθε πράξη που στρέφεται προς την πραγματικότητα και επιχειρεί να αποφέρει συγκεκριμένα αποτελέσματα. Εν τούτοις, εάν ο δρων περιοριστεί σε αυτή τη στάση και απαρνηθεί το κανονιστικό αίτημά του, η πράξη του μετατρέπεται σε πράξη διαχείρισης των κοινωνικών και πολιτικών «αναγκαιοτήτων» και αποδοχής των εκάστοτε κυρίαρχων αξιών.

41. M. Weber, *Η Πολιτική*, ό.π., σ. 166